

LITTERATUR

SVENSKA MEMOARER OCH BIOGRAFIER

Av lektorn, docenten EDVARD THERMÆNIUS, Göteborg

Vår biografiska och självbiografiska litteratur hör icke till de rikaste, men den tillväxer inte så litet för vart år som går. Många tecken tyda också på att genren alltjämt vinner terräng. Den tidigare oföretagsamheten och blygheten hos (de blivande) författarna och likgiltigheten hos publiken är på väg att ersättas av initiativ och villighet respektive ett omisskännligt växande intresse. Därom är intet annat än gott att säga. Vårt onekligen alltför traditionslösa folk behöver långt mer än nu är fallet lära och känna sambandet mellan nutid och framfarna dagar, och personhistoriska framställningar äro utan tvivel ett mer än de flesta verksamt medel härtill.

Skörden av memoarer och biografier under år 1941 är ingalunda särskilt märklig, men den innehåller åtminstone ett par verk, som helt visst komma att leva, vidare flera s. k. roande och belysande tidsskildringar av betydligt lättare gods och slutligen åtskilliga, som i all enkelhet, var för sig och alla tillsammans, lämna icke föraktliga bidrag till förståelsen av den tid och den miljö de behandla.

Den synpunkt, som här anlägges, är som synes icke den litterära, icke heller den specifikt biografiska, utan vad som skulle kunna kallas den historiska nyttosynpunkten. Om icke av andra skäl torde den kunna försvaras därmed, att den vid ett någorlunda sammanhängande studium av ett flertal arbeten i genren ger sig tämligen av sig själv. Vad kan det och detta av de olika författarnas verk ge för tillskott till vår kunskap om liv och leverne i Sverige, av landets historia i mer speciell och i vidsträcktaste mening? Avsikten med följande rader är att lämna ett låt vara flyktigt skisserat svar på denna fråga.

Självfallet är, att frågeställningen inte kan och inte heller bör renodlas. Framför allt måste vederbörande arbetes litterära värde spela en utomordentligt stor roll — blott icke utan vidare den allra största.

Bland det gångna årets nyutkomna memoarer är det en, som utan tvekan måste placeras i främsta rummet: *Verner von Heidenstams* posthuma bok *När kastanjerna blommade*. Trots att många av dess sidor vittna om att den tillkommit först i solnedgången, skall den förvisso i Heidenstams produktion intaga en mycket betydande plats. Skalden har här skrivit ett verk, i vilket han med den för honom egna, utsökta föreningen av poetisk självbespeglning och aristokratisk tillbakadragenhet berättar om sitt ursprung, sina föräldrar och anförvanter, sin barndom och sitt barndomshem.

Hur mycket mattare var inte vår bild av denna säregna människa och benådade konstnär innan vi läste »När kastanjerna blommade»? Klaven till en verklig förståelse av Heidenstams diktning har han

här själv givit genom att för oss ha förklarat eller åtminstone antytt, vad han fått i blodsarv och hur han präglats av sin miljö under barnaåren. Det må vara, att i en framtid lärda biografer med mycket letande och forskande och med hela sin kritiska apparat till hjälp, efter sträng sovring och skoningslös gallring skola komma att ge oss en mera tillförlitlig bild av Verner von Heidenstams barndom och ungdom. Men vad är, när det gäller en man som han, detta slags sanning? Vad skall kunna tilläggas och vad bör dragas ifrån dessa skildringar av hans barndomsliv, av hans fantasifulla lekar, av förhållandet till de var för sig märkliga gestalter, som voro hans far och mor? Konstnärligt och historiskt skänker denna utsökt vackra, milda och vemodiga berättelse med sitt sus av parkträd och djup svensk skog kring en gammal bruksherrgård mycken kunskap om gångna tider, om gammal fin kultur i den svenska landsbygdens anspråkslösa träslott, och därmed och framför allt om en av våra mest särpräglade, bokstavligen mest enastående svenska diktare.

Heidenstams ungdomsminnen, återgivna på ålderdomens dagar och inmängda med den grånade mannens reflexioner, kompletteras i viss mån av ett verk av helt annan typ och läggning, *Mårbacka och Övralid* (Minnen av Selma Lagerlöf och Verner von Heidenstam av 41 författare under redaktion av Sven Thulin, Ny samling).

Med ett intresse och en iver som äro all heder värda har chefen för Lindblads förlag under en följd av år utgivit biografiska samlingsverk under titeln *Hågkomster och livsintreck*. De senaste handla om de gamla, milda och visa härskarna på Mårbacka och Övralid. Bidragen i årets volym fördela sig ungefär lika på Heidenstam och Selma Lagerlöf. De olika uppsatserna äro naturligtvis av högst växlande värde. Några äro skrivna av mångåriga vänner, åtskilliga meddela mer eller mindre flyktiga — man frestas säga turistintreck. Andra slutligen innehålla värdefullt aktmaterial och traditionsstoff, som eljest säkerligen till stor del skulle gått förlorat. Det är emellertid svårt att undertrycka den reflexionen, att vid redigeringen en sovring skulle kunnat vara lämplig. I några fall frågar man sig, om inte proportionen mellan omfång och innehåll blivit en smula besynnerligt. Helhetsintrecket skulle emellertid kunna formuleras så, att vi alla, som utgöra den svenska julfoksläsande publiken, ha anledning till tacksamhet för den möda, med vilken dessa spridda stycken till kannedomen om två av våra största diktarpersonligheter blivit samlade och förenade.

Ett arbete av samma typ, men långt mera enhetligt, är den av kapten *Ernst Malmberg* utgivna boken *Mest om Albert Engström*.

Utgivaren och hans bror, hovpredikanten Gustaf Malmberg, ha skrivit var sitt längre bidrag, vilka tillsammans utgöra en väl styrkt och ganska utförlig biografi av den unge Albert Engström. Så följa en lång rad större och mindre artiklar, som bringa i erinran de lätt ironiska ord, varmed Heidenstam säges ha motiverat hans inval i Svenska Akademien: Albert Engström är hela Sveriges älskling. Icke så, att alla äro enbart panegyriska. Grundtonen är en och densamma: beundran för det geni, som Albert Engström var, och en tacksam

Litteratur

vänskap. Men åtskilliga av författarna, t. ex. Ludvig Nordström — dock väl mycket doktrinärt — och Marika Stiernstedt — med sin kvinnliga intuition mer fint och säkerligen än mer träffsäkert — bidraga till att göra bilden rikare nyanserad. Det kan också behövas. Ty de många historierna om student-, artist- och bohemliv, om resor, jakter och dryckeslag skulle eljest bli litet mattsamma — och missvisande. Nu framstår även för den måttligt uppmärksamme läsaren klarare än förr detta bizarra geni, på en gång enkel och sammansatt, blyg och högfärdig, bråkigt karlaktig och vemodigt inbunden, gedigen och en smula bluffmakare, globetrotter och ursvensk lantjunkare, och, för att citera Rikard Lindström: »lärd och bonde, artist och djupt konservativ herre».

Sig själv och sitt liv i smått och stort under den tid, då han verkligen var hela Sveriges Albert Engström, har han skildrat i sina många böcker, där han som bekant oftast är huvudpersonen. Men den självbiografi, som hans livsverk både med penna och ritstift utgör, behöver kanhända och har här i varje fall fått ett komplement.

Det finns i vår litteratur några klassiska skolskildringar, om vilka man inte behöver påminna den beläste. Deras antal har nu ökats med en: *Axel L. Romdahls* Som jag minns det. Den nu lätt grånade men alltjämt lika rakryggade och vitale professorn har funnit tiden inne att berätta om sin barndomstid i det fagra och frodiga Östergötland, och det gör han sannerligen *con amore*.

Det är här fråga om memoarer i ordets allra egentligaste mening. Det säger för övrigt redan den träffande boktiteln, som understrykes av författarens förklaring att han var glad när han funnit på den. »Meningen har också varit att ge en skildring av tingen sådana de fastnat i min hågkomst, icke en saklig redogörelse vars enskildheter jag verifierat i tryckta och otryckta källor.» Det måste i själva verket för en författare av många lärda och populära skrifter vara mycket frestande att för en gångs skull verkligen få slå sig lös, strunta i källor, belägg och kontroller och bara skriva på. Vad gör det om ett eller annat årtal blivit felplacerat; om en eller annan snäll gubbe fått betyg att ha varit stygg eller vice versa, bara boken som helhet är sann och riktig? Och att så är fallet därom kan ingen tvekan råda. Författaren har ju själv för övrigt hederligt sagt ifrån, att det inte är fråga om någon avhandling. Här berättas som han minns det, och här målas som det roar honom att måla.

Ett exempel på denna franka metod skall anföras, därför att det samtidigt drar fram en kuriös episod bland de många som återges i boken. Nittiotalets mitt och slut och 1900-talets början präglades i vårt land i hög grad av brytningen mellan en livlig, något yrvaken patriotism och en radikal pacifistisk internationalism. Detta säger nu inte författaren, men han exemplifierar det i sin notis om Isidor Kjellberg, den från början fränt radikala Linköpingstidningen Östgötens redaktör. Kjellberg brukade gå i spetsen för arbetarnas tidigaste första-maj-demonstrationer, mellan två fanbärare, som buro inte röda och inte heller blågula fanor utan Frankrikes och Amerikas!

»De båda republikernas flaggor vajade också — ja särskilt! på våra nationella högtidsdagar, från Östgötens fina hus vid nedre delen av Storgatan», och dess fasad lystes upp av Frihetsgudinnan från New Yorks hamn med en elektrisk lampa i sin höjda fackla. »Jag vet ej om Isidor Kjellberg varit i Amerika», fortsätter författaren, »men han betraktade tydligen som ett idealrike

det stora landet i väster,
där ingen kung finnes och inga kitsliga präster».

I själva verket hade naturligtvis Isidor Kjellberg, som väl var man visste på den tiden, varit i Amerika; till på köpet varit tidningsredaktör där, och för att kontrollera den uppgiften hade författaren bara behövt slå upp Nordisk Familjebok. Men man må observera, att glömskan i smått inte inverkar på berättelsens sanningshalt i stort!

Nej, det är just charmen med denna bok, att det är en riktig memoar, men av en man med sina sunda fem i bästa behåll, och med ett i ordets alla bemärkelser gott minne. Därtill inte bara en konstprofessor, utan mycket av en konstnär — och än mer av en lugn, trygg och rejäl östgöte. Har boken en tendens, och det har den som alla bra böcker, så är det Östergötlands förhärlikande. Dessutom talar den på ett utomordentligt åskådligt sätt om livet i en fin svensk småstad i allmänhet och ett gott borgerligt hem i synnerhet, om helg och söcken, om verk och vila, om terminernas möda och sommarens ljuvligheter. Sist och slutligen är den en ypperlig skildring av livet i skolan. Visserligen handlar den, som här antytts, om åtskilligt annat. Det är alla författarens rika hågkomster från barndom och ungdom som återberättas. Men för en vanlig svensk pojke och särskilt landsortspojke och framför allt från en av landets mest utpräglade skolstäder, och till på köpet en rektors son, måste skolan komma att stå i centrum. Den gör det också; d. v. s. den sparas som det bästa till sist; till ett hundra sidor långt men alls inte för långt kapitel.

Romdahls skolminnen äro icke årets enda. Wahlström & Widstrands förlag har nämligen utgivit en mycket tilltalande samling av femton uppsatser under titeln När vi sutto i vår bänk. Det är en ganska brokig blandning, både av författare och stoff. Där finnas skildringar från våra gamla ärevärdiga, klassiska gymnasier — i Västerås, Linköping och Skara, Lund och Härnösand, från pensioner och flickskolor och slutligen från folk- och småskolor långt bort i avlägsna, karga bygder. Några handla tämligen schablonmässigt mest om lärareoriginal och rackartyg. Men flertalet ha ett lödigare innehåll. Icke minst värdefull är samlingen som en helhet ur en särskild aspekt, den sociala. Ludvig Nordström har i sitt bidrag tagit upp saken till speciell behandling och gör, sin vana trogen, det mesta möjliga av den — och litet till. Men ämnet dyker upp på flera håll. I dessa klassutjämnings dagar har det sitt intresse att av den ene författaren efter den andre erinras om det ständiga guerillakrig som ett gott stycke in i detta sekel var rådande mellan läroverkspojkar å ena sidan och folkskolans elever samt f. d. elever, gesäller, »gat-

Litteratur

pojkar» m. fl., å den andra. Den som skriver dessa rader kan med erfarenheter från en i samlingen icke nämnd skola och stad vittna om hur den självklara ofreden (mellan »rättor» och »snaskar», som det där hette) satte sin prägel på skolpojken tillvaro och gav den, om så må sägas, en viss tjugusande otrygghet.

Ett icke oväsentligt drag i den svenska bildningens historia markeras i den eljest så jovialiske Johan Olof Johanssons något syrliga berättelse om sin skolgång i en bergslagsbygd på 1880-talet. Det som utlärdes var skralt, och skralare blev det genom den odrägliga metoden. Men inte nog härmed; det anammades snarast med ovilja, därför att de vuxna, bönderna i bygden och arbetarna på bruken, betraktade skolans verksamhet med något som bra mycket liknade ovilja; »många av de äldre gycklade med vår läxläsning», säger författaren, »och ansåg i övrigt undervisningen i stort sett obehövlig».

Med långsamt stigande hyfsning och snabbt förbättrade undervisningsmetoder är denna slags spänning mellan skola och hem numera — i stort sett — ett minne blott. Men faktum bör behållas i minnet av den som vill ha svensk kulturutveckling fullt klar för sig.

Vår politiska historia under 1910- och 1920-talen börjar nu så småningom behandlas som historia. Även i memoarform har ett och annat bidrag utkommit. Det andra världskrigets utbrott har dragit en gräns, som gör att dessa årtionden helt få räknas till det förgångna, fastän åtskilliga av de då agerande alltjämt äro i full färd med att regera oss. Om en av de politiska förgrundsfigurerna under denna epok, advokaten, justitieministern, utrikesexcellensen och hjälten i ett otal anekdoter, Eliel Löfgren, handlar författarinnan *Mia Leche Löfgrens* högst underhållande bok Så var det då.

Den är på samma gång en memoar och biografi med inströdda brev och dagboksutdrag. Både med hänsyn till auktor och ämne kunde man skäligen vänta att här finna en verklig skattkammare av upplysningar om den tid, då demokratien bröt igenom. Hyser man den förhoppningen blir man emellertid besviken. »Det nya» som förtäljes på dessa nära 400 sidor är en obetydlighet, indesekretionerna få och oviktiga. Författarinnans huvudsakliga material är väl närmast konversationen vid det välhållna middagsbord, till vilket den gode Eliel kom hem, trött och hungrig efter sina statsvärdande värv, men tydligen mestadels språksam och på gott humör. Men vare sig hennes kunskap om eller intresse för politiken tycks ha varit djupt nog — åtskilliga både med- och omedvetna passager vittna därom — för att hon skulle kunna i minnet bevara och i berättelsen inplacera de eventuella guldkornen. Det mesta om inte allt som återgives betraktas med den ömma och omtänksamma makans öga; i vilket dock, väl att märka, funnits och finnes en mycket märkbar och välgörande glimt. Likväl betvivlas icke, att stoffet väl bort räckta till en verklig, sammanhängande *story*. En sådan har måhända åsyftats; det visar själva planläggningen, kapitlens rubriker och följd. Men i själva verket är boken snarast en samling kronologiskt ordnade kåserier; några med klart urskiljbar röd tråd och någorlunda adekvat stoff, som t. ex.

berättelsen om Eliel Löfgren som justitieminister i Edéns ministär, några utan vare sig det ena eller andra, såsom det närmast föregående, vilket skall handla om världskrigets första år och som enligt kapitelrubriker och innehållsförteckning sysslar med följande: »Världskriget bryter ut sommaren 1914; Poetisk polemik mellan Albert Engström och Alma Söderhjelm (om kvinnans politiska rösträtt); London i krig; Eliel får en hobby» (att samla kopparstick).

Mången gång blir en någorlunda förväntansfull läsare rentav förvånad och nästan ledsen då han ser vad som utelämnats eller blott tangerats, så t. ex. ministärbildningen 1917 och den revolution som inte blev av ett år senare. Den så gott som enda »nyheten» är i själva verket blott en bekräftelse, men en sakrik, grundlig och välkommen sådan, nämligen att det var kung Gustaf som högst egenhändigt tog initiativet till monarkmötet i Kristiania 1917 med dess många välgörande konsekvenser. För vetenskapen härom ha vi att tacka några av justitieministerns enligt trovärdig uppgift mycket sporadiska dagboksanteckningar.

Det bästa speciella bidraget av författarinnans egen hand är skildringen av Eliel Löfgrens valrörelse, »slaget om Stockholm» 1928. Den är utförlig, detaljerad och lika roande som lärorik; fullt i nivå med de bästa motsvarande anmälnaren känner: Dickens' odödliga skildring av valet i Eatonsville (i *Pickwick Papers*) och Punch-redaktören A. P. Herbert's dramatiska redogörelse för sin — liksom Eliel Löfgrens högst privata — valrörelse (i *The Ayes have it*).

Var sak bör emellertid som bekant dömas efter sin grad och sin art.

»Så var det då» är bokens titel, och dess program »en rundmålning av tidstypiska händelser grupperade kring en centralfigur». Boken är också proppfull av episoder och notiser, i sanning tidstypiska, vare sig de *skrivits* då eller nu. Den efterkloshet man möter består däri, att författarinnan helt stillsamt och med ett gott leende gör sina reflexioner om skillnaden mellan då och nu. Även och särskilt när högst kontroversiellt stoff är föremål för behandling, t. ex. då hon skriver om politiska motståndare, är hon lika klok, välbalanserad och generös som alltid. Ett utmärkt exempel härpå är framställningen av 1914 års händelser och dess centralfigur, Karl Staaff.

Mest handlar boken naturligtvis om Eliel — den gode maken och vännen, den övertygade radikalen och framgångsrike advokaten, vars privata ambition det var att syssla med sin borgerliga näring, »aktad och ärad av en gles men tät kundkrets». Men först och sist är den verkligt och i bästa mening underhållande; en fin och rolig skildring av det händelserika, bråkiga, upprörda och många gånger högst dystra skede, som nu för oss blivit en del av »den gamla goda tiden».

Den andra av årets politiska memoarer heter *Min femtiögonåralistår* och har till författare den kände liberale tidningsmannaveteranen *Valfrid Spångberg*.

Historien börjar i Uppsala på 90-talets första år. Författaren gjorde en kort sejour vid universitetet under en av dess verkliga klang- och jubeltider. Han berättar därom huvudsakligen genom en rad med

Litteratur

vanlig verve nedkastade porträttskisser av de många framstående män, som gjorde Uppsala till vad det då var: Hjalmar Öhrvall, Knut Wicksell och Frithiof Holmgren, Harald Hjärne, Adolf Noreen och åtskilliga andra. Därpå följer framställningens tyngdpunkt, journalistminnen i egentlig mening; tyvärr blott alltför knapphändiga. De omfatta huvudsakligen tiden från läroåren i Jönköping under Otto von Zweigbergks ledning på 90-talets början fram till unionsupplösningen 1905, då författaren var medarbetare i Aftonbladet. I dessa kapitel ingår en utmärkt både översiktlig och i vissa fall någorlunda detaljerad skildring av den dåtida svenska pressen, sedd mot bakgrunden av det politiska läget i landet; ett stycke värdefull politisk historia. Ett slags fortsättning är de två korta men ganska laddade kapitlen om Aftontidningen (ett ämne som från en helt annan utgångspunkt behandlats även av Mia Leche Löfgren) och »Strindbergsstriden», som här skildras tämligen utförligt och insättes i sitt sammanhang: litterärt ett bokslut med det förflutna, politiskt ett förspel till 1914.

I övrigt få vi följa författaren på diverse strövtåg utomlands i journalistiska uppdrag eller för hälsans vårdande. Det ojämförligt intressantaste kapitlet av detta slag handlar om Finland under Bobrikoffs tid, men om detta som om så många andra gäller, att det mer är historiskt reportage med låt vara välserverade Lese Früchte som betydande ingrediens än memoar i egentlig mening. Det övriga av boken utgöres till större delen av politiska exposéer och mer eller mindre polemiska inlägg; åtskilliga omtryckta ur tidigare skrifter, andra dagspolitiska tidningsartiklar publicerade så sent som hösten 1941.

Biografier över svenska politici äro inte mycket vanligare än memoarer. Vi ha i år fått en av förra slaget. Den nyligen bortgångne landshövdingen Sven Lübecks verksamma och lyckliga liv har skildrats i en ståtlig volym av *Waldemar Swahn*, tränad och känd personhistorisk författare. D. v. s. en *politikerbiografi* kan man knappast kalla den. Redan titeln på försättsbladet: »Sven Lübeck. Vattenbyggare Länsfader Socialpolitiker Glädjespridare Vänskapsvirtuos» accentuerar alls icke riksdagsmannauppdraget och två statsrådsperioder utan antyder, att det väsentligen är annat än Lübecks politiska verksamhet som intresserat författaren.

Lübeck fick ett par gånger under sin livstid mottaga mycket förnämliga festskrifter från en stor och entusiastisk vänkrets. Minneskriften står till ursprung, syftning och allmän läggning nämnda genre särdeles nära. Att den här mer än väl förtjänar nämnas beror inte bara på Lübecks mycket betydande ställning och insats — långt större än mången mer exklusivt fackbetonad politikers — utan även och ej mindre på arbetets karaktär av tidsskildring. När författaren, sitt uppdrag och väl även sin läggning likmätigt, följer föremålet för sin minnesteckning »från vaggan till graven» och »behandlar i tjugosex kapitel hans liv och verksamhet på alla de områden där han gripit in», ger framställningen på samma gång en kulturhistoriskt värdefullt längdsnitt av utvecklingen under den tid, då Sven Lübeck

levde och verkade; då han tog initiativ till eller kraftigt befrämjade så olika ting som reglering och exploatering av vår vattenkraft, »Solstickan» eller arbetsfreden. Läsaren får, kort sagt, möta en rad bilder som tillsammans ge honom en föreställning om en ung mans väg i livet från utgångspunkten, en god borgerlig Stockholmsmiljö, via Teknis till centrala poster i ingenjör-, företagare- och ämbetsmannavärlden. Men då underförstås, att läsaren själv skalar av de panegyriska frasernas hölje och bakom biografiens ofta banala mångordighet letar fram huvuddrag och kärnpunkter.

I En gammal guldsmed berättar har förre chefen för C. G. Hallbergs, generalkonsul *Jean Jahansson* berättat om en — reverenter sagt — rännstensunges väg mot höjderna och stjärnorna. Historien är i sig själv dramatisk nog, och utgör dessutom en tids- och miljöskildring av rang. Det är framför allt Stockholm det gäller, vår glada huvudstad, från 70-talets gründerperiod — från den gamla goda tid, då supen kostade 3 öre och en heldag med slädparti, frukost, middag och operabesök för två gick löst på 10 riksdaler, motsvarande värdet på en pantsatt silverklocka — fram till världskrigsåren och något därefter.

Men Stockholm på den tiden låg nära Europa, med lätta och täta förbindelser till andra huvudstäder, t. ex. Paris. Även därifrån har författaren ett och annat att förtälja. Han är överhuvud taget en förträfflig ciceron; glad, ogenerad, öppenhjärtig och omväxlande. Förläggarnotisens försäkran, att boken till stor del handlar om kulturpersonligheter och konstnärer, om skämtare och skälmar, är både sann och välfunnen. Trots att författaren inte i minsta mån sätter sitt ljus under skäppan gör han ett mycket sympatiskt intryck. Därtill bidrager hans utmärkt lediga, träffsäkra, ungdomligt spänstiga och ofta eleganta stil. Det är en verkligt rolig bok, den gamle guldsmedens berättelse.

En industri- och affärsman av annan läggning och typ, och framför allt med helt annan livssfär, har också utgivit sina memoarer. Det är Welindävertens berömde uppfinnare, *Axel Welin*, och hans »minnesbilder ur ett långt liv» presenteras under rubriken: EN »Old Boy» berättar. Stockholmare till börden och ingenjör till yrket, snart sagt av födelsen, fick författaren redan i unga år sin verksamhet förlagd till London. Där delade han sin tid mellan att sköta sina egna affärer, främst att göra och sälja uppfinningar till krigsindustrin, och att hjälpa sin maka, Agnes Welin, att sköta det svenska sjömanshemmet i den stora staden. Hennes religiösa livssyn och humanitära intressen delade han fullständigt. Härom och om många resor överallt i världen berättar författaren, enkelt, redbart, underhållande, tacksamt och en liten smula självbelåtet.

Till den idylliska småstaden, till herrgårdar på landet och till det man höll på att säga beskedliga Uppsala under årtiondet omkring sekelskiftet för oss *C. H. Sjöcrona* i sina *Ungdomsminnen*. Det är med andra ord, så vad tid som rum, sätt och andra omständigheter beträffar, det kära gamla Herrskaps-Sverige som här avkonterfejas

Litteratur

med omsorg och kärlek och på ett sätt som är all aktning värt. Kung Oscar själv i imposant och stundom litet irriterat majestät figurerar inte så sällan på bladen. Det är i berättelsens början. I slutkapitlen — så nära vår egen snöda tid rör den sig dock — dyker det upp en och annan nu i första planet verksam personage såsom lovande ung man vid akademien. Det ur nyhets- och källvärdessynpunkt mest intressanta i boken är väl emellertid, när allt kommer omkring, den autentiska historien om Kattgreven och hans odödliga bravader.

Även om övriga av förra årets memoarer kan man fatta sig kort. Genom författarnamn och titel lovar *Anna Lindhagens* posthuma: Vad vi tänkte en särskilt intresseväckande läsning. Men man kan knappt säga, att förhoppningen fullt infrias. En riktigare rubrik hade varit: vad vi (jag och några likasinnade) tänkte om det vi läste av skönlitteratur, religion och politik. Ty till stor del är texten späckad med, ja består av citat, referat och långa utdrag, med inledande, sammanbindande och avslutande reflexioner; så i det längsta kapitlet, om ryska revolutionen. Någon gång berättar dock författarinnan själv, särskilt om sina resor eller eljest om sin verksamhet för att lindra nöden i olyckliga länder: Belgien 1914, Finland 1918, Balticum efter världskrigets slut, Ruhr under ockupationen, eller i kapitlet om natur och naturskydd. Självfallet meddelas en mängd notiser till vår sociala och politiska historia, bland annat om stämningar och verksamhet inom den intellektuella vänstern under unionskrisen. Sista kapitlet, Något om Stockholms stadsplaner, är inte bara en torr redogörelse med inflickade personliga minnen utan även ett testamente till huvudstadens medborgare och styresmän. I sin helhet är boken ett vackert monument över Anna Lindhagens mångsidiga sociala patos och obegränsade entusiasm men samtidigt kloka handlingskraft.

I mycket en själafrände till Anna Lindhagen är *Izabel de Palencia*, den radikala, spanskfödda adelsdamen (med skotskt påbrå), som var Spaniens minister i Stockholm under den tid hennes land härjades av inbördeskriget. Efter den republikanska regimens sammanbrott kunde hon och hennes familj ta sin tillflykt till Mexiko, och där skrev hon sin vemodsfyllda självbiografi: Jag måste ha frihet. Man gör i denna bekantskap med en högt begåvad, viljestark och sympatisk kvinna och utmärkt skribent. Här kan ju inte komma in fråga att ens flyktigt beröra andra skeden av hennes liv och verksamhet än den korta perioden i Sverige. Därom berättar hon med mycken sympati och klokhet och nästan alldeles utan de mer eller mindre besynnerliga missförstånd som man brukar finna i diplomatminnen. Men även från den tid, då hon hade sin verksamhet förlagd till Sverige, är hela hennes hjärta och nästan alla hennes tankar i det sargade Spanien, och det blir blott mera i förbigående som hon talar om sina intryck och erfarenheter från vårt snöhöljda, vänliga, renliga, tysta, lugna och lyckliga land, eller ritar ett porträtt eller en situationsbild från Slottet, utrikesdepartementet eller de radikala stockholmskretsar, i vilka hon hade sin naturliga replikpunkt under sitt sällsamma mellanspel i Norden.

Årets enda verk i en numera ganska gouterad och vanlig konstart, skådespelarememoaren, är av sångaren *Elvin Ottosson*, och den suggestiva titeln *Minns du det än...* »Minns du den lyckliga tiden?», lyder som bekant strofens fortsättning. Det finns säkerligen många i vårt tidtals så operettodlande och -älskande land som med lugnt samvete kunna besvara den frågan jakande. Det är främst till dem, *Elvin Ottosson* riktar sig. Hans bok är för övrigt inte bara hans egen teaterbanas utan framför allt den svenska operettens historia (från 1908 till 1929). Och bortom den mer eller mindre ytligt läsande, på de många illustrationerna tittande och i sina återuppväckta minnen mediterande publiken riktar sig författaren till en annan, framtida. Hans arbete kompletteras av en femtio sidor stark samling av skådespelarbiografier och en alfabetiskt ordnad pjäsförteckning på 20 sidor och ca 140 nummer. Det betyder, att *Ottossons* verk säkerligen för avsevärd tid kommer att bli ett standardverk i sitt slag; i varje fall en utomordentlig tillgång för en var, som vill försöka åstadkomma ett bättre.

Sist skola här nämnas två skrifter av diametralt motsatt läggning och värde. De ha blott ett gemensamt, nämligen att de icke böra eller kunna utförligare behandlas i denna översikt, enligt det i början antydda betraktelsesättet. Särskilt gäller detta om *Ernst Norlinds* vackra, strängt, exklusivt, personliga biktbok: *Franciscus* är.

Den andra, *Tora Dardels* trista men ledigt skrivna skandalkrönika *Jag for till Paris* kunde ge anledning till åtskilliga betraktelser. *Difficile est satiram non scribere* — och därför kan man t. ex. åtminstone konstatera, att bokens motto lämpligen bort vara den antikverade kvickheten:

— Var får en bohem inte bo?

— Han får inte bo hemma!

Ett enda utdrag torde för övrigt förslå. Författarinnan har just kommit hem med sin förstfödda. Texten: »Jag glädde mig åt att komma ut i livet bland mina vänner igen, och gick med största glädje tre veckor senare på stor konstnärsmaskerad på *Bal Bullier* i *Montparnasse*. Men när jag dansat en liten stund upptäckte jag att det var ganska ledsamt. Jag kände en plötslig oro för att något skulle ha hänt min baby i klädkorgen därhemma. Till sist lämnade jag *Nils* [gemälen, för en gångs skull] kvar och tog en taxi hem. Barnet sov gott och jag satte mig vid fönstret och tittade på *Paris*, som låg nedanför likt ett sakta sorlande hav. Jag var litet förvånad över mig själv, som inte kunde roa mig på samma sätt som förut.

En gång hade negressen *Aïcha* i *Montparnasse* anförtrott mig att hon kommit så långt med livet, att hon tyckte det var roligare att sitta ensam hemma och läsa en bok om kvällarna än att gå på kaféer. Då hade jag helt enkelt inte förstått henne. Nu undrade jag smått ängsligt om det höll på att gå likadant med mig.»

Det gjorde det emellertid ej. Återgivna episod tilldrager sig på sid. 97, och flykten från hemmet fortsätter med aldrig svikande energi ytterligare genom drygt 150 sidor.

LITTERATUR TILL BIBELJUBILEET — EN ÖVERSIKT

Av förste bibliotekarien, fil. d.r BROR OLSSON, Lund

Såsom var att vänta har det 1941 firade 500-årsjubileet till minne av Gustav Vasabibeln tillkomst efterlämnat en omfattande litteratur, som direkt anknyter till denna viktiga händelse i vårt folks historia. Både kvantitativt och kvalitativt är denna litteratur av sådant intresse, att den väl synes motivera en översikt i denna tidskrift.

Det viktigaste bidraget till årets bibeljubiläum föreligger utan tvivel i professor *Natan Lindqvists* edition av 1541 års Nya Testamente.¹ Texten avtryckes efter ett i Uppsala universitetsbibliotek befintligt exemplar — 10:13 — som efter jämförelse med ett stort antal andra exemplar i offentliga och enskilda samlingar visat sig vara mest representativt för Gustav Vasabibeln. I noter anför utgivaren alla avvikelser från 1526 års Nya Testamente. Läsaren har sålunda på samma gång texten i 1526 års N. T. och dettas text i 1541 års svenska helbibel.

I en koncentrerad inledning, som rymmer allt väsentligt i ämnet, lämnar professor Lindqvist en redogörelse för tillkomsten av 1541 års bibelöversättning och en ypperlig språklig karakteristik. I förra fallet kan han bygga på Kjällerströms och Lindbloms nedannämnda undersökningar — en smula onödig förefaller anmärkningen mot Lindbloms slutsats beträffande betydelsen av 1539 års Lutherbibel för den svenska bibeln av 1541, då Lindblom *icke*, som Lindqvist refererar, påstått, att *texten* i den svenska översättningen följer 1539 års tyska helbibel, utan blott sagt, att »själva bibeltexten» *i stort sett* fått sin gestalt före 1539», men att »den tyska bibeln som slutgiltigt bestämt gestalten av vår svenska reformationsbibel är den som utgavs i Wittenberg hos boktryckaren Hans Lufft 1539». Av Lindbloms exempel framgår också, att med detta konstaterande menas, att där Gustav Vasabibeln avviker från äldre lutheröversättningar är det alltid 1539 års bibel som får företrädet, inte att denna obetingat följes.

Lindqvists språkliga karakteristik av 1541 års bibel bygger på en i ett flertal tidigare undersökningar ådagalagd och genom denna edition ytterligare dokumenterad förtrogenhet med reformations-tidens bibelöversättningsarbete — Lindqvist är väl i närvarande stund obestridd vår förnämste kännare av detta länge omdebatterade och svåra problem. Både på grundval av historiska vittnesbörd och en språklig analys kommer Lindqvist till det resultatet, att av de båda reformatorerna är det Laurentius Petri, som med en »starkt utpräglad strävan för det svenska språkets berikande ur egna bortglömda källor» måste tillskrivas den största andelen i tillkomsten av vårt första stora bibelverk, men att man sväriligen kan tänka sig

¹ Nya Testamentet i Gustaf Vasas bibel under jämförelse med texten av år 1526 utgivet av Natan Lindqvist. Sthlm, Svenska kyrkans diakonistyrelsens förlag, 1941. Pris kr. 14:—, vävband kr. 18:—.

dess stilistiska utformning utan bidrag av Olaus Petri — »realisten, för vilken språket var ett meddelelse- och kampmedel, smidigt och träffande, där varje ord snabbt och lätt skulle nå åhörarens medvetande».

Det var många faktorer, som gjorde bibelöversättningen av 1541 till grundläggande för vårt nusvenska riksspråk. De viktigaste av dessa faktorer har Lindqvist träffande angivit i ett bidrag i Julhälsningar till församlingarna i ärkestiftet 1940¹: »Att bibelns inverkan på vårt modersmåls utveckling kom att taga så stora mått berodde på tvenne faktorer. Intet annat verk kunde få en sådan spridning över hela vårt land och i alla samhällsklasser. Ofta utgjorde bibeln hemmets enda litterära verk. Om många voro oförmögna att läsa texterna själva, hörde de dem dock läsas i kyrkor och hem, och präster förde bibelns språkbruk in i sina predikningar. Den andra faktorn var denna bibelöversättnings långa livslängd. Verket utkom i alltså nya upplagor ända till 1800-talets slut. De större upplagor därunder, som under namn av Gustav Adolfs bibel (1618) och Karl XII:s bibel (1703) utkommo, ändrade praktiskt taget intet av det väsentliga i formulering och ordförråd, och även i fråga om ortografien gick man mycket försiktigt fram. Ännu så sent som under förra århundradet verkade Bibelns högstämda koncentrerade och kärnfulla språk befruktande på den högre prosastilen långt utanför de kyrkliga rämärkena.»

Från Lund har kommit två viktiga »Studier till 1541 års bibel».² Professor *Sven Kjällerström* behandlar de historiska omständigheterna vid översättningens tillkomst och tryckning. Av de nya resultat han efter förnyad prövning av källorna kommer till, förtjänar framför allt att framhållas konstaterandet, att de översättningar av enskilda böcker i G. T., som föregingo 1541 års bibel, hittills oriktigt rubricerats som provöversättningar, medan de i själva verket närmast haft syfte på omedelbar användning i kulten. Den gängse uppgiften, att bibelöversättningsarbetet finansierats genom en särskild hjälpskatt avvisas definitivt, och i stället uppvisar författaren, att medel därtill utgått från, sannolikt samtliga, domkapitel och genom att stiftstyrelserna inlöst så många exemplar, som ungefär motsvarade antalet sockenkyrkor i landet. Omkring 1 juni 1541 måste hela bibeln ha varit färdigtryckt, och den kostade 10 mark, en för sin tid betydande summa.

De litterära källorna och förebilderna till 1541 års svenska bibel upptas till en ingående granskning — i stort sett begränsad till vissa delar av G. T. — av professor *Johannes Lindblom*. Av särskilt intresse är, att han, som ovan anmärktes, kunnat fastslå att 1539 års tyska helbibel härvid spelat en betydande roll, och att översättarna

¹ Flertalet av stiftens julhälsningar innehålla för 1941 också artiklar om 1541 års bibel.

² Joh. Lindblom, Till frågan om förlagorna för 1541 års översättning av Gamla Testamentet. — Sven Kjällerström, Tillkomsten av 1541 års bibel. (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 37. Nr 3—4. 1941.)

Litteratur

i viss utsträckning också begagnat den hebreiska grundtexten, vilket hittills icke ifrågasatts, men att inga spår av Septuaginta kunnat påvisas. Lindbloms på ett omfattande, minutiöst provat material stödda slutsatser utgöra en säker grundval för mera detaljerade undersökningar och komma säkerligen att bekräftas av dessa.

Den av *Teologiska fakulteten i Uppsala utgivna festskriften*¹ till bibeljubileet omfattar 19 bidrag, av vilka emellertid endast några direkt behandla den svenska bibelöversättningen av 1541 och dess betydelse för vårt folk; endast på de sistnämnda skall här uppmärksamheten fästas. Professor Natan Lindqvist medarbetar även i denna festskrift med ett bidrag om »Några huvuddrag i Gustav Vasas bibels språk». Med en lärd apparat uppvisas det, hurusom helbibeln av 1541 genomför en strängare normalisering än N. T. av 1526, att den strävar efter uniformitet och avlägsnar alla dialekt- och talspråksformer, att den beträffande böjningssystemet bär en mera konsekvent ålderdomlig prägel och att den i fråga om ordvalet visar en mera kritisk inställning till de i N. T. av 1526 förekommande lågtyska och danska låneorden och en benägenhet för korthet och koncentration i framställningen. Men dess största insats för åstadkommandet av ett konsekvent och kärnfullt men samtidigt idiomatiskt svenskt språk ligger på syntaxens område och består främst i frigörandet från de latinska konstruktionernas bojor. — Professor Sven Linder, vars bidrag andas en varm kärlek till det gamla bibelspråket, uppehåller sig i »Kring språkdräkten i Gustav Vasas bibel» med några ställen, där översättarna använda orden »fura» och »furuträ», och behandlar det i vigselformuläret ännu kvarstående men etymologiskt illa misshandlade ordet vår(d)tecken (av tyska Wahrzeichen) samt föreslår i den apostoliska bekännelsen formuleringen »undfången av den Helige Ande», ehuru den icke förekommer i 1541 års bibel, men väl i samtida religiös litteratur (för behandlingen av denna formulering i kyrkomötet har biskop Cullberg redogjort i denna tidskrift 1941 s. 656). — I mer eller mindre direkt samband med 1541 års bibel stå Hans Cnattingius bidrag »Tillkomsten av Gustav Adolfs bibel av 1618», Carl-Martin Edsmans »Gezelii bibelverk och en återklang av kristen kronologi och antik världsålderlära», Ruben Josefsons »En kritik av 1773 års bibelkommissions provöversättning» — det är fråga om Anders Knös' »Anmärkningar» över Pauli brev till Romarna under jämförelse av provöversättningen 1776 och grundtexten — K. B. Westmans »Reformation och revolution. En Olaus-Petristudie» och Gunnar Westins »De apokryfiska böckernas försvinnande ur den svenska Bibeln».

Till den här berörda ämneskretsen ansluter sig också professor *Gunnar Rudbergs* uppslagsrika bidrag »Översättning av Nya Testamentet» i första årgången av den årsbok, som nu utgivits av det förra året stiftade Nathan Söderblom-sällskapet för religionshistorisk och bibelvetenskaplig forskning, som härmed tillönskas en lyckosam och

¹ Festskrift utgiven av Teologiska fakulteten i Uppsala 1941 till 400-årsminnet av Bibelns utgivande på svenska 1541. Uppsala 1941. Kr. 16:—. (Uppsala universitets årsskrift. 1941:7.)

välsignelserik framtid.¹ Rudberg gör på en mångsidig erfarenhet grundade och träffande reflexioner om översättning från antika språk och framför allt av N. T. till svenska. I vårt sammanhang bör emellertid främst uppmärksamheten fästas på hans påpekande av den intressanta och givande forskningsuppgift, som består i att följa bibelsvenskans utveckling genom de växlande översättningarna, förslagen och försöken fram till vår nu gällande tolkning och kritiken av den.

En hittills alldeles förbisedd sida av bibelns historia i vårt folks liv har professor *Hilding Pleijel* upptagit till behandling i skriften »Bibeln i svenskt fromhetsliv».² Översiktligt och belyst med ett rikt urval synnerligen konkreta exempel — i förbigående anmärkt blir en framställning av detta slag utan sådana endast tomma deklamationer — tecknas den väldiga, intima roll bibeln spelat i svenskt andaktsliv, så långt tillbaka som källorna sträcka sig fram till våra dagar. Det framhålles — mot den vanliga föreställningen — att fram till 1800-talets ingång bibeln var en sällsynt skatt i de flesta hem — 1812 uppges det t. ex., att av den mindre bemedlade klassen var det blott en bland 81 å 82 som ägde en bibel. Bibelordet måste på andra vägar tränga fram till folket. Träffande anger rubriken »Bibel vid altare och på predikstol» en av dessa vägar, andra voro i psalmbokens och bönen omskrivning och genom katekesen. I kapitlet om »Läsare och kolportörer» fästes uppmärksamheten på en ödesdiger följd av det engelska bibelsällskapets verksamhet i vårt land. Enligt bruket i engelska frikyrkliga och nonkonformistiska kretsar och enligt en ensidig biblicistisk uppfattning av Skriften vägrade det engelska bibelsällskapet att lämna bidrag till utgivande av biblar, vari apokryferna ingingo. Hela detta händelseförlopp belyses också av professor Gunnar Westin i Uppsalafakultetens ovan refererade festskrift. Efter hand bortföllu apokryferna i svenska biblar för att alldeles försvinna i kyrkobibeln av 1917.

Till liknande slutsatser som Pleijel om bibelns spridning i äldre tider kommer docenten *Ruben Josefson* i »Bibeln i vårt folks historia».³ Han framhåller utifrån allmänt dogmhistoriska synpunkter den dominerande roll G. T. intog i stormaktstidens Sverige med fromhetslivets därav följande lagiska prägel. Genom 1700-talets »Individualism och sekularisering» ändras förhållandena. N. T. börjar allt oftare att utges separat, och G. T. tränges, visserligen icke utan motstånd av den ännu starka kyrkoortodoxien, i bakgrunden. Genom den allmänna läskunnigheten och folkbildningen under 1800-talet vanns den verkliga förutsättningen för en allmännare spridning av bibeln till alla kretsar av vårt folk, men samtidigt började andra makter att minska bibelns

¹ Religion och bibel. Nathan Söderblom-sällskapets årsbok. 1942. Sthlm, Sv. Kyrkans diakonistyrelsens förlag, 1942. Kr. 2: 50.

² H. Pleijel, Bibeln i svenskt fromhetsliv. Lund, C. W. K. Gleerups förlag, 1941. Kr. 1: —. (Skrifter i teologiska och kyrkliga ämnen. 20.)

³ R. Josefson, Bibeln i vårt folks historia. Sthlm, Sv. Kyrkans diakonistyrelsens förlag, 1941. Kr. 0: 75.

betydelse. Att återföra bibeln på dess gamla plats har från kyrkans sida på sista tiden känts som en förpliktande uppgift, och härför vill Diakonistyrelsens »Bibeltjänsts skriftserie» verka. Initiativet, som togs före jubileet, ansluter sig osökt till detta minne.

Lektor *Natanael Franséns* bidrag till bibeljubileet utger sig för att vara en källundersökning.¹ Detta ord är flertydigt. Om man däri inlägger betydelsen av ett uppspårande av nya källor, torde det inte med rätta kunna användas om detta bidrag; menar man däremot en förnyad prövning av förut kända och behandlade källor kan det passera. De med stor säkerhet framförda åsikterna torde knappast stå sig för en närmare granskning. Vad en av Franséns huvudteser beträffar, har professor Lindqvist redan i sin edition av N. T. påpekat, att »några säkra bevis för att N. T. påverkats av förlutherska översättningar på lågtyska vare sig vid tolkningen eller den språkliga utformningen föreligga icke». För övrigt innehåller Franséns undersökning en del djärva hypoteser och onödiga utvikningar av föga sammanhang med ämnet och en ohövlighet polemik, som med rätta bör brännmärkas, mot andras sätt att behandla detta. Vad som emellertid framför allt är ägnat att minska förtroendet för Franséns framställning äro de talrika och lätt iakttagbara motsägelserna. Den ena gången talar han t. ex. om Olaus Petri som Laurentius Andree's »landsman, skyddsling och medarbetare» (s. 7), medan han den andra förklarar, »att L. Andree's födelseort ej är fastställd» (s. 117). Om något suveränt behärskande av ämnet, som Fransén med många och höga ord efterlyser hos sina föregångare, vittnar knappast självklara meningar som denna: »Det (brevet) är f. ö. intressant därigenom att det visar att Brask kände till Joh. Gerson, i början av 1400-talet Parisuniversitetets rektor...» (s. 99). Anmärkningsvärt är också, att Fransén i en del fall är angelägen om att rätta eller fullständiga oväsentliga detaljer hos andra författare, medan han ibland själv föredrar en obestämd uppgift i stället för att anföra den författare, som lämnat den för analysen ingalunda oväsentliga exakta notisen. Det är tvivel underkastat, om Fransén med sitt bidrag fört frågan närmare sin lösning.

Ett vackert vittnesbörd om den svenska bibelns betydelse för det andliga och kulturella livet i vårt broderland Finland föreligger till sist i *Åbo teologiska fakultets festskrift*.² Den avser icke »att genom lärda undersökningar bidraga till ännu olösta problem i samband med den första svenska bibeln, utan att i allmänfattlig form sprida kunskap om denna märkliga bok». Det är ofrånkomligt, att i en sådan framställningsform en eller annan notis får en alltför kategorisk formulering. Uppgiften, att N. T. 1526 tryckts i en upplaga på 2,000

¹ N. Fransén, *Nya Testamentet på svenska 1526—1541*. En källundersökning. Sthlm, Sv. Kyrkans diakonistyrelsens förlag, 1941. Kr. 6: —. (Nya studier till reformationstiden. 1: 1.)

² *Våra fäders bibel 1541—1941*. Minnesskrift utgiven av Teologiska fakulteten vid Åbo akademi under redaktion av Rafael Gyllenberg. Åbo, Förlaget Bro, 1941. Mk 35: —.

exemplar torde sålunda inte kunna styrkas med tillgängligt arkivaliskt material; vad vi veta är endast, att den trycktes *ungefär* i detta antal exemplar. Av innehållet lägger man särskilt märke till tvenne bidrag av utgivaren professor Rafael Gyllenberg, »Den svenska bibeln» och »Bibliska drag i vårt kulturarv», Wolfgang Schmidt, »Bibeln och fromhetslivet» och Karl Erik Forssell, »Bibeln i nyare finlandsvensk lyrik». Av övriga uppsatser skall här endast nämnas Rolf Pippings sakkunniga, på träffande iakttagelser rika bidrag om »Språket i Gustav Vasas bibel». Man får ett starkt intryck av den väldiga betydelse bibeln på svenskt språk haft icke bara för fromhetslivets gestaltning utan också för den allmänna kulturen i Finland. — I »Svenskt kyrkoliv i Finland 1942» har professor A. F. Puukko erinrat om den finska bibelns 300-årsjubileum i år i en intressant artikel om »1642 års finska bibel» och Johannes Lindblom lämnat en översiktlig och innehållsrik historik över »Gustav Vasas bibel». Bibeljubileet har sålunda även i Finland uppmärksammats som sig bör.